

KÖZELKÉP

Vallásosság megélése a börtönben

Hosszúidős fogvatartottak körében végzett kvalitatív kutatás első eredményei

MIKLÓSI MÁRTA¹ – FEKETE MÁRTA² –
TIHANYI MIKLÓS³ – SIVADÓ MÁTÉ⁴

ABSZTRAKT

A vallás számos pozitív hatást fejt ki a fogvatartott életében, segíti a börtönkörülményekkel való megbirkózásban, képes jelentősen csökkenteni a bebörtönzéssel járó problémákat. Kvalitatív kutatásunkban hosszúidős fogvatartottakat kérdeztünk meg 3 magyarországi büntetés-végrehajtási intézetben félig strukturált interjú módszerével arról, hogyan vélekednek a vallásosságról, gyakorol-e hatást a vallás életvezetésükre, illetve, hogy milyen szerepet prognosztizálnak a vallásnak büntetésük lejártát követően. A szakirodalom feltárását követően három kutatási kérdést állítottuk fel. Feltételeztük, hogy a börtönbüntetés olyan válsághelyzet az egyén életében, amely nyitottá teszi őt a vallási értékrend felé; a vallásosság befolyásolja az egyén értékrendjét, ezen keresztül világ jelenségeihez való viszonyulását; a vallásos fogvatartottak alacsonyabb biztonság kockázatot jelentenek. A fogvatartottak társadalomba történő visszailleszkedésén túlmutatóan az interjúk elemzése során a narratívák némelyikéből nemcsak a reintegráció igénye rajzolódik ki, hanem a szolgálat célként történő megfogalmazása is tetten érhető.

KULCSSZAVAK: vallásosság megélése börtönben, megtérés, hosszúidős fogvatartottak, félig strukturált interjú, reintegráció

ABSTRACT

Experiencing religiosity in prison. First results of qualitative research among long-term prisoners

Religion has several positive effects on the life of the prisoner, helping him to cope with prison conditions and can significantly reduce the problems associated with imprisonment. In our qualitative research, we asked long-term prisoners in 3 prisons in Hungary, using a semi-

¹ Miklósi Márta PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, BTK Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék; miklosimarta@unideb.hu

² Fekete Márta PhD, egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Rendészeti Magatartástudományi Tanszék; feketemarta@uni-nke.hu

³ Tihanyi Miklós PhD, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Közbiztonsági Tanszék; tihanyi.miklos@uni-nke.hu

⁴ Sivadó Máté PhD, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Kriminológiai Tanszék; sivado.mate@uni-nke.hu

KÖZELKÉP

structured interview method, about their perceptions of religiosity, the impact of religion on their life management, and the role they predict religion to play after the end of their sentence. Following a review of the literature, three hypotheses were put forward. We hypothesized that imprisonment is a crisis in the individual's life that makes him or her open to religious values; religiosity influences the individual's values and, through them, his or her attitude towards world phenomena; religious prisoners are a lower security risk. The hypotheses are confirmed. Beyond the reintegration of prisoners into society, the analysis of the interviews reveals that some of the narratives not only reflect a desire for reintegration but also a desire to serve as a goal.

KEYWORDS: *experiencing religiosity in prison, conversion, long-term prisoners, semi-structured interviews, reintegration*

Bevezetés

Számos kutató foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy miért fordul sok fogvatartott a valláshoz szabadságvesztés büntetésének letöltése során (Clear – Sumter 2002, Maruna – Wilson – Curran 2006, McCullough – Willoughby 2009, Thomas – Zaitzow 2006). A kérdés megválaszolása összetett feladat, a vallás sok területen nyújt segítséget ahhoz, hogy a fogvatartott könnyebben elviselje a börtönben töltött éveket, hónapokat.

A vallás képes jelentősen csökkenteni a bebörtönzéssel járó problémákat és fájdalmakat, megküzdési technikákat és biztonságérzetet ad számukra a sokszor igen nehéz, értékek nélküli körülmények között (Lehoczki 2020). A vallási aktivitásokon való részvétel támogatja a fogvatartottakat abban, hogy megbirkózhassanak az emberpróbáló börtönkörülményekkel és az immanens börtönártalmakkal, úgy, mint a dehumanizációval, a detrimentalizációval vagy az elidegenedéssel (Clear et al. 2000).

A vallásosság hozzájárul az érzelmi stabilitáshoz, kiegyensúlyozottabbá teszi a személyiség egészét, pozitívan hat a testi, lelki egészségre. Emellett kétségtelen, hogy az egyházi programokon való részvétel hasznos időeltöltési mód is, mert minél több programot szerveznek a büntetés-végrehajtási intézetek a fogvatartottak számára, annál kisebb az esélye, hogy a semmittevés agresszív cselekedetekbe torkollik, így a fogvatartottak a felesleges energiáikat értelmes tevékenységekbe tudják csatornázni (Fox 1982).

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogyan vélekednek interjúalanyaink a vallásosságról, gyakorol-e hatást a vallás életvezetésükre és ha igen, milyen hatást. Szerettük volna megtudni, hogy a fogvatartottak milyen szerepet prognosztizálnak a vallásos nevelésnek és a vallásnak büntetésük lejártát követően. Kvalitatív kutatásunkban 16 fogvatartottat kérdeztünk meg az interjú módszerével három hazai büntetés-végrehajtási intézetben ezekről a kérdésekről és megvizsgáltuk, hogy az interjúalanyok narratívái egybecsengenek-e a kutatók megállapításaival.

KÖZELKÉP

Szakirodalmi áttekintés

Mióta büntetés-végrehajtási intézetek léteznek, a börtönökben elérhető a fogvatartottak számára a vallásos tevékenység, az egyházi jellegű tevékenység a legrégebb óta jelen levő rehabilitációs, reintegrációs eszköz. Az elmúlt 30 évben számos kutató foglalkozott annak vizsgálatával, vajon miért válnak fogékonyabbá vallási kérdéseken a szabadságvesztés büntetésüket töltő fogvatartottak (Camp – Daggett – Kwon – Klein-Saffran 2008, Clear – Sumter 2002, Mears – Roman – Wolff – Buck 2006). Az erre a kérdésre adott válaszban számos pozitív hatásról lehet beszámolni. A vallásos tevékenység csökkenti a stresszt, hozzájárul ahhoz, a fogvatartottak kontrollálni tudják viselkedésüket, csökkenti a fegyelmi események gyakoriságát és javítja a szabadulás utáni reintegrációt (Rowell – Rodriguez – Dammer 1987).

A kutatók egyetértenek abban, hogy a rácsok mögötti vallásgyakorlás hatásait két nagy csoportba sorolhatjuk – követve Gordon Allport jól ismert elméletét –, megkülönböztetjük a belső és külső előnyöket ebből fakadóan (Allport 1960, Clear – Sumter 2002). A belső előnyök (intrinsic benefit) közé tartozik a börtönkörülményekhez való gyorsabb alkalmazkodás, a szégyenérzet és büntudat érzetének csökkenése, a méltóság megőrzése, illetve visszanyerése, az önbizalom erősítése mellett a pozitív életcélok megtalálása (Clear – Sumter 2002, Dammer 2002, O'Connor – Duncan 2011). A külső előnyök (extrinsic benefit) közé soroljuk a börtönkápolna biztonságát, ahol a börtön negatív hatásai ki vannak zárva, a fogvatartott kicsit „ki tud szabadulni” ebből a zárt világból a vallás segítségével (Clear et al. 2000: 65). További előny a fogvatartott kapcsolati hálójának bővülése a vallás által, akár a börtönlelkésszel, akár a többi fogvatartottal kiépített kapcsolat segítségével, érzelmi támogatást biztosítva ezáltal számára ebben a nehéz időszakban (Thomas – Zaitzow 2006).

Számos vizsgálat irányul annak feltárására, milyen hatást gyakorol a szabadulás utáni életre a börtönben töltött időszak alatti aktív vallásos részvétel. Annak ellenére, hogy számtalan pozitív hatása fedezhető fel a börtönben folytatott vallásos tevékenységeknek, megoszlanak a vélemények visszaesésre gyakorolt hatásáról. A kérdéssel foglalkozó kutatások kevés bizonyítékot találtak arra vonatkozóan, hogy a rácsok mögötti aktív vallásos élet jelentősen csökkentette volna a visszaesés valószínűségét a vallásos fogvatartottak esetében szabadulásuk után, ugyanakkor rámutattak arra, hogy azon fogvatartottaknál, akik hosszú időn át vettek részt vallásos programokon (Jones – Schmid 2000, Roman et al. 2007), vagy aktívabbak voltak ezeken az alkalmakon (Johnson – Larson – Pitts 1997), kisebb arányban találkozunk visszaeséssel (Johnson 2004, Thomas – Zaitzow 2006). Más kutatók úgy tapasztalták, hogy azon fogvatartottak esetében, akik hosszú időn át vettek részt vallásos programokban szabadságvesztés büntetésük során, kisebb visszaesési rátával számolhatunk (Roman et al. 2007). Johnson, Larson és Pitts kutatásában arra az eredményre jutott, hogy bár a vallásos programokon részt vevő fogvatartottak és a nem vallásos fogvatartottak esetében közel azonos volt a visszaesés mértéke, de azoknál

KÖZELKÉP

a fogvatartottaknál, akik aktívabbak voltak a Biblia-foglalkozásokon (more active in Bible study), az utánkövetés első évében kisebb mértékben kerültek be ismét a börtönbe (Johnson – Larson – Pitts 1997). Johnson utánkövetéses vizsgálata is azt az eredményt hozta, hogy bár a vallásos fogvatartottak 2-3 évvel a szabadulás után még kisebb arányban kerültek vissza a börtönbe, azonban az évek múlásával ez a hatás egyre csökkent, majd meg is szűnt, ugyanolyan arányban váltak visszaesővé három évvel a szabadulásuk után (Johnson 2004). Weaver és Campbell szerint összefüggés fedezhető fel a börtönben megélt vallásosság, vallási közösséghez tartozás és a szabadulás utáni könnyebb reintegráció között, mert a vallással elmélyülten foglalkozó szabadult fogvatartottak könnyebben találhatnak munkát, szállást, nagyobb eséllyel juthatnak szociális ellátáshoz is, így ennek eredményeképp kisebb lehet körükben a visszaesés aránya (Weaver – Campbell 2015).

Jones és Schmid azt állapította meg, hogy azoknál a fogvatartottaknál, akik rövidebb büntetésüket töltötték a börtönben, ezen kevesebb mint 3 év alatt nem jött létre olyan meghatározó jelentőségű átalakulás a személyiségükben, mint a hosszabb ítéletet töltő fogvatartottak esetében. (Jones – Schmid 2000) Azon fogvatartottak esetében, akik *hosszabb* időt töltöttek a börtönben, eltérő, összetettebb adaptálódási folyamattal találkozhatunk és számukra az alkalmazkodás egy időben hosszabb folyamatot jelent. Thomas és Zaitzow tanulmányában részletesen foglalkozott a hosszú ítéletesek vallási megélésével. Megállapították, hogy a fogvatartottak egy részénél ez az adaptálódási folyamat kontraproduktív és negatív, deviáns magatartási minták felerősödésével járt, másoknál visszalépést jelentett korábbi életmódjukhoz képest. Ugyanakkor a fogvatartottak egy szűk, de meghatározó csoportja esetében mindez magával hozta a bűncselekmény elkövetésének megbánását és együtt járt azzal, hogy megpróbálták visszaszerezni a kontrollt életük felett önmaguk megváltoztatásával a vallás és a spiritualitás eszközeivel (Thomas – Zaitzow 2006).

A társadalom elvárja, hogy a fogvatartottak bebörtönzése segítse a visszaesés elkerülését. Ha azonban a börtönben nem történik semmi olyan, ami változást ösztönözne, a visszaesési arány nem fog csökkenni (Smit 2010). Smit azt állítja, hogy az erkölcsi átalakulás, vagyis az eddig követett erkölcsi érvelés megváltozása jótékony hatással lehet a társadalomba való sikeres visszatérésre. Az ilyen erkölcsi átalakulás úgy érhető el, hogy a rabok lehetőséget kapnak a bűnösségről és a megbocsátásról való gondolkodásra, ha hajlandóak beszélni magukról és nyitottak a változásra (Smit 2010).

A módszer

A kutatás módszeréül az interjút választottuk, hiszen a téma feltárása során célunk nem számszerű adatok kinyerése volt, hanem interjúalanyaink vélekedésének, attitűdjének megismerése. Az interjúval kapcsolatban Gorard úgy fogalmaz, hogy „a tör-

KÖZELKÉP

ténetek könnyebben megragadnak az emberi elmében, illusztratív jellegük megkérdőjelezhetetlen” (Gorard 2004: 7). Amikor a hit megéléséről, a vallásosság manifesztációjáról beszélünk, akkor inkább ezekre a történetekre vagyunk kíváncsiak. Gorard vélekedését Buda Béla is megerősíti, amikor arra hívja fel a figyelmet, hogy a kérdőíves megkérdések az emberekben rejlő mélyebb rétegeket nehezkesebben közelítik meg (Buda 2012), a magyarázat iránti igényt felváltja a megértés iránti igény (lásd például Sántha 2006). Ehhez Seidman hozzáteszi, hogy az interjú felvétele során a kérdezőnek figyelemmel kell lennie a válaszadó jelenlétére, energiaszintjére, érzelmi reakcióira, az eltelt időre (Seidman 2002). Ezek – és főleg az érzelmi reakciók – utólagos, tudatos kutatói reflektálása (is) biztosítja a kvalitatív kutatások validitását. Nagyon fontos szem előtt tartani, hogy hiába hasonlítanak az interjúk hétköznapi beszélgetéseinkhez és kapcsolódásainkhoz, azokat nem lehet kutatói fegyelem és tudatos jelenlét nélkül végezni, hiszen végső soron a beszélgetések célja a kutatás.

A kvalitatív kutatások validitására visszatérve, azt szolgálja a Denzin által triangulációnak nevezett feltétel, amely szerencsés, ha mind a kutatás megtervezésekor, kivitelezésekor, mind pedig az elemzés során teljesül. A trianguláció lehetőséget ad arra, hogy egyazon jelenséget többféle oldalról tudjunk vizsgálni, így biztosítja a módszer objektivitását. Denzin szerint a triangulációnak négy területe van, mégpedig (1) az adatok, (2) az elméletek, (3) a módszerek és (4) a kutatók háromszöge-lése (Denzin 1970, 2018). Jelen kutatás megtervezése során külön figyelmet szentel-tünk az adatok és a kutatók háromszögelésének.

A zárt intézetekben lefolytatott vizsgálatok különösen nagy odafigyelést igényelnek a kutatóktól, hiszen az alapvető kutatásetikai szabályok szem előtt tartása, az önkéntesség és az anonimitás elvének betartása mellett (Babbie 2001) ügyelni kell arra, hogy – lévén sérülékeny áldozatokkal van dolga a kutatónak – a „ne árts” alapvetés ne sérüljön (Quina et al. 2015). Szükséges tisztában lenni az esetlegesen a fogvatartottakat jellemző kognitív kompetenciákkal és ennek megfelelően, kellő türelemmel állni hozzájuk a kutatás során (Fox – Zambrana – Lane 2011).

Az interjú kérdéssor

A kérdéssor összeállításánál a börtönkapcsolatok dialogikus jellegét tartottuk szem előtt (lásd például Kreager – Kruttschnitt 2018), így, ebben a rendszerszemléletben gondolkodva, készült egy fogvatartotti és egy lelkészi interjú kérdéssor. A lelkészekkel készült interjúkban – röviden összefoglalva, hiszen e tanulmányban ezekkel a narratívákkal nem foglalkozunk – elsősorban a börtönlelkészi szolgálat választása mögötti motiváció feltárását, a börtönmisszió céljának meghatározását, a vallás felé fordulásnak a fogvatartott fegyelmi helyzetére vonatkozó hatásainak megismerését, a hitre térés hosszútávú hatásait és lehetőségeit vizsgáltuk.

KÖZELKÉP

A fogvatartotti kérdéssor öt nagyobb témacsoport köré épült, melyből a (2)–(5) kérdések kapcsolódnak szorosan a kutatás témájához:

1. jégtörő, bemutatkozás, öndefiníció;
2. vallásosság percepciója, azzal kapcsolatos vélekedések megismerése (mit jelent számára a vallás, miben nyilvánul meg a vallásossága, milyen felekezetbe jár);
3. hittel kapcsolatos mélyebb élmények azonosítása, motiváció megismerése (van-e meghatározó referenciaszemély a hitélet gyakorlásában – akár lelkes, meghatározó jellegű vallásos élmény);
4. vallás megélése a börtönfalakon belül (3 szó, mit jelent számára a vallás, vallás szerepe a szabadulás utáni életében);
5. attitűdváltozások a vallás hatására (börtönbüntetés előtti életmód értékelése, megtérés előtti élet értékelése, vallás befolyásoló szerepe viselkedésére rövid- és hosszútávon).

Az interjúk félig strukturáltak voltak, és a kérdéssort úgy állítottuk össze, hogy a narratívák elemzésével lehetővé váljon a hosszúidős (legalább tizenöt évi szabadságvesztés büntetését töltő) fogvatartottak körében a vallásosság, a megtérés motivációs hátterének, illetve annak a magatartásra gyakorolt hatásának megértése mind a zárt intézetben belül, mind pedig a büntetés utáni életre vonatkozóan.

A szakirodalom feltárását követően az alábbi kutatási kérdéseket határoztuk meg:

1. A börtönbüntetés olyan válsághelyzet az egyén életében, amely nyitottá teszi őt a vallási értékrend felé. Ennek oka lehet a talajvesztés érzete éppúgy, mint a korábbi tettek valós megbánása. *A vallással megismerkedve, elfogadva annak tanításait, a fogvatartottak valláséleti szempontok szerint is átértékelik saját korábbi életüket, helyüket, szerepüket a társadalomban.*
2. A vallásosság befolyásolja az egyén értékrendjét, ezen keresztül világ jelenségeihez való viszonyulását. *Ez a befolyásoló szerepe tükröződik az egyén magatartásán és életkilátásain is.*
3. A vallásos fogvatartottak alacsonyabb biztonsági kockázatot jelentenek.

Az interjúk felvételének körülményei

Az interjúk felvételére három olyan zárt intézetben került sor, ahol nagyítéletes fogvatartottak töltik büntetésüket: Sátoraljaújhelyen, Szegeden és Tiszalökön. Az interjúban való részvétel kutatási engedély alapján, előzetes állományilletékes parancsnoki beleegyezés szerint és önkéntes alapon történt, a kutatáséleti szabályok szem előtt tartásával. A trianguláció alapvetéseit figyelembe véve az interjúk felvételekor két kutató volt jelen, egyikük a beszélgetést vezette, a másikuk a háttérbe vonulva, megfigyeléseket végzett. A beszélgetésekről hangfelvétel készült, melyek a későbbiekben anonimizálva átírásra kerültek, az elemzés során a kutatók a leírt szövegekkel

KÖZELKÉP

dolgoztak. Egy-egy interjú átlagosan 30-50 percet vett igénybe. Összesen 16 interjú került felvételre 2022 novembere és 2023 februárja között, ebből 7 a Szegedi Fegyház és Börtönben, 5 a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben, 4 a Tiszalóki Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben. A 16 beszélgetés nemek szerinti aránya: 14 férfi és 2 nő, a börtönlelkészek megítélése szerint mindannyian aktívan vesznek részt vallási gyakorlatokon.

Az elemzés módja

A kódolás, címkézés manuálisan történt: a legélt interjúszövegek lapszélére, megjegyzés rubrikába kerültek a címkék, kategóriák. A címkézés során is szem előtt tartottuk a trianguláció elvárásait (Denzin 1970, 2018), így azt nem egy kutató végezte, illetve egymás kódjaira is reflektáltunk. Így születtek meg a végleges kód kategóriák. A kézi kódolás a szöveg mélyrehatóbb elemzését teszi lehetővé, ám nagymértékben épít a kutató reflexivitására, különösen akkor, amikor a kódolás, nagyobb tömegű szöveg elemzése során, már rutinszerűvé válik, vagy prekonceptiózussá lesz (Molnár 2016). Ezért is fontos az, hogy több kutató is kódolja a szöveget. A kódolással egyidejűleg már a narratívákat is gyűjtöttük. Az egyes fogalmi egységek esetén az alábbi címkéket alkalmaztuk és gyűjtöttük hozzájuk narratívákat, illetve az elemzések is ezeket szem előtt tartva valósultak meg. A listában vastag betűvel jelöltük azokat a témaköröket, melyeket jelen tanulmányban az alábbiakban részletesebben elemzünk.

- A büntetés előtti élet és a büntetés megélésének reflektálásával kapcsolatban az alábbi vélekedések jelentek meg:
 - a) vallásos élet jelentősége a büntetés előtt is,
 - b) az önérdék-vezérelt, anyagiaktól függő élet,
 - c) a kapott büntetés eltúlzott,
 - d) megérdemelt büntetés,
 - e) vallás hatására változni.
- A büntetés alatti élet és a hit összefüggéseiről a következő címkék születtek:
 - a) önkontroll,
 - b) közösséget és jövőképet ad, nehéz élethelyzetten átsegít,
 - c) segít az átkeretezésben,
 - d) saját fontosság megélése azáltal, hogy az egyén referenciaszeméllyé válik közösségében.
- A büntetés utáni élet prognosztizálását az alábbiak mentén tették meg a megkérdezettek:
 - a) vallás jelen van,
 - b) megfelelő közösség megtalálása miatti aggodalom,

KÖZELKÉP

- c) szolgálat és segítség jellemzi,
 - d) vallásos lét mint munkalehetőség.
- A vallásosság percepciója, a vallás megélése esetén a következők kerültek említésre:
- a) saját referenciaszemély fontossága (rendszer szemlélet),
 - b) a vallás mint átkeretezés (fontosság érzése),
 - c) vallás mint hagyomány,
 - d) rítusok jelentősége a vallásos létben (mint ami a börtönveken átsegít),
 - e) hitélet a börtönben, az intézet adta lehetőségek.

A fenti fogalmi egységekben és címkéket követve gyűjtöttük és elemeztük – szakirodalomba ágyazva – az interjúkból kinyert szövegeket, vélekedéseket.

Eredmények

Ebben a fejezetben részletesen bemutatjuk, hogy milyen eredményeket kaptunk arra vonatkozóan, mit ad a hit a fogvatartottaknak, illetve, az egyén milyen szerepet prognosztizál a vallásnak az életében, különösen a szabadulás utáni éveit tekintve.

A büntetés alatti élet és a vallásosság kapcsolata

Kíváncsiak voltunk arra, mit ad a hit a fogvatartottaknak, hogyan segíti őket abban, hogy meg tudjanak birkózni a hétköznapi nehézségeivel, problémáival. Az ehhez kapcsolódó kérdésekre érkezett válaszok arra mutattak rá, hogy a megkérdezettek számos pozitív irányú változást tapasztaltak magukon, mióta a valláshoz fordultak. Ez egybecseng a téma kutatóinak véleményével, a hitnek, a vallásosságnak meghatározó szerepe lehet a lelki egészség megőrzésében (Clear et al. 2000, Dezutter – Soenens – Hutsebaut 2006, Koenig – McCullough – Larson 2001, Pargament 1997, Said – Butler 2023). Tény azonban, hogy a vallás hatásait nem lehet csupán pszichológiai és szociális folyamatokkal megmagyarázni, ennél jóval összetettebb hatásrendszer-ről beszélhetünk, ahogyan erre a következőkben bemutatásra kerülő fogvatartotti válaszok is rámutattak.

A fogvatartottak a vallás börtönben folyó életre gyakorolt hatásainak vizsgálatára irányuló kérdéseinkre adott válaszai szorosan kapcsolhatóak a Pargament nevéhez köthető vallásos megküzdés elméletéhez. Ez az elmélet kiemeli, hogy a vallás többféle funkciót szolgál, így segítve a megküzdést az élet kihívásaival. Beszélhetünk a lelki hatásokról, az identitáskeresésről, a szorongás csökkentéséről, a vallásos értelem, az élet értelmének kereséséről, a közösségi előnyökről, vagyis a másokkal való kapcsolódás lehetőségéről és a cselekvő stratégiákról (Pargament – Feuille – Burdzy 2011). Kutatásunk eredménye is ezt mutatja, amikor a megkérdezett fogvatartottak

KÖZELKÉP

összefoglalták, milyen változások következtek be életükben a vallásnak köszönhetően, számos pozitív hatásról számoltak be interjúválaszaikban, ahogyan ezt ebben a fejezetben részletesen bemutatjuk

A vallás hatására a fogvatartottak önkontrollt gyakorolnak, visszatartó erővel bír számukra (Maruna – Wilson – Curran 2006), hogy olyan tetteket kövessenek el, ami nem helyes, megjelenik az interjúkban a megtartó erő a rossz cselekedetektől, ahogyan ezt a 2. számú fogvatartott is megfogalmazta.

„Hatalmas visszatartó ereje van annak, hogy hogy semmi olyat ne tegyen az ember, ami rendellenes. Tehát nagyon nagy visszatartó ereje van annak, hogy hogy hiszünk Istenben és hiszünk abban, hogy ez az út, amin járunk ez egy sokkal jobb út, mint amin előtte jártunk.” (FT2)

A vallás reményt, optimizmust és biztonságérzetet ad a fogvatartottaknak, „önmagában a vallásos aktivitás 'más', speciális lelkiállapotot eredményez, célt ad az életnek, hatást gyakorolhat akként, hogy azokat a pozitív karakterjegyeket fejleszti, amelyek csökkentik a testi és lelki betegségeket” – fogalmaz Sárík (Sárík 2016: 66), emellett növeli az együttérzésre való képességet és a kontroll érzését, átsegít a nehéz élethelyzeteken is, ahogyan erre a 11. és 15. sz. fogvatartottak is rámutattak válaszaikban.

„Plusz energiával úgy feltölti az embert, hogy jóleső érzéssel megy el innét mert tudom azt, hogy először is, hogy rossz helyre nem jövök rossz emberekkel nem találkozok és, hogy rossz dolgokról nem hallok.” (FT11)

„Édesanyám, amikor meghalt, ez lehet, hogy negatívan hangzik, de pozitív élményként tekintettem rá, hogy tudtam, hogy ő most már jó helyen van. És nem azt mondom, nem volt gyász, mert egy hétig nem volt olyan kellemes érzés, de nem zárkóztam magamba és nem lettem depressziós. Olyan könnyen felül tudtam kerekedni az Úr segítségével, hogy anyukám már nincs, hogy ez is indokolt volt számomra. Nehezebb lett volna hit nélkül.” (FT15)

A fogvatartottak a vallás és a spiritualitás eszközeivel gyakran megpróbálják visszaszerezni a kontrollt életük felett önmaguk megváltoztatásával (Abu-Raiya – Pargament 2015, Clear – Sumter 2002, Thomas – Zaitzow 2006). Vallják, nem ítélik meg, nem követelődnek, lépéseket tesznek az önmegtartóztatás irányába, akár sok mindent megvonnak maguktól, ahogyan ezt a 10. számú fogvatartott is említette az interjúban.

„Mert, hogyha megkérdezik tőlem, hogy mire van szükségem akkor a vallásból kiindulva mindig azt mondom, hogy semmire. És tényleg nem, tehát hogyha

KÖZELKÉP

úgy vesszük gyakorlatilag nekem ez hátrány, mert nyilván szükségem lenne sok mindenre. De nem fogom mondani, merthogy nem akarom őket se terhelni és a vallás arra erősít.” (FT10)

A vallásos emberek esetében gyakran megjelenő érzés az alázat, amely közvetett módon, de befolyásolni képes a viselkedést (Emmons – Paloutzian 2003). Sárík is kiemeli ezt munkájában, véleménye szerint a vallásos emberek körében a hála, a megbocsátás és az alázat nagyobb szerepet kap hétköznapi szinten, ami pozitív hatást gyakorol a személyiség egészére is. (Sárík 2016: 67). Megjelenik ez az interjúválaszokban is, a 15. számú fogvatartott így fogalmazta meg, milyen változások következtek be az életében a vallásnak köszönhetően.

„Valahogy a presztízst is elhagytam. Nincs presztízsz. Most megfogom a partvist, a felmosót, takarítók minden nap, ha kell itt is, nem érdekel, ki mit szól. Ez a helyes, úgy érzem.” (FT15)

A vallás gyakorlása, a Biblia olvasása megnyugtató erővel hat, türelemre neveli a fogvatartottakat, érzelmi stabilitást ad, feltölt energiával, ahogyan ezt kutatásaiban Lee és Ashton is megállapítja (Lee – Ashton 2012, McCullough – Willoughby 2009). Egybecsengenek ezzel az interjúalanyaink válaszai is, a vallásosság hozzájárul az érzelmi stabilitáshoz, kiegyensúlyozottabbá teszi a személyiség egészét, pozitívan hat a testi, lelki egészségre, erre utal a 14. fogvatartott interjúválaszában.

„[...] más lenne hit nélkül, nem lenne ennyire kiegyensúlyozott és egy békésnek mondható még idebent, ha lehet így mondani, és kiegyensúlyozott, mert mert akkor úgy élném meg a hétköznapiakat, hogy feszélyezve, idegeskedve, ugye ez sem sikerült, most nem engedtek ki, most nem kaptam esetleg egy levelet meg, vagy nem tudtam telefonálni. Még ezeket úgy fogom jelenleg föl, hogyha nem sikerült, most nyilván ennek volt egy oka, majd holnap sikerülni fog, és akkor ezt én harmonikusan élem meg itt a nemleges dolgot is. [...] ha valami felidegesít fogom magam mérgesen kivesszem a Bibliát, szívem szerint a falnak is tudnám csapni, mindegy hol valahol fellapozom, elkezdem olvasni és akkor megnyugodok. Próbálok nem feldúltan ingerülten, agresszívan vagy egyéb módon reagálni, vagy negatívan levezetni, hanem inkább tényleg asszertívan.” (FT14)

A vallásosságnak egyik potenciális ereje a közösségiségében van, különösen egy olyan világban, amely az individualizmus nagymértékben teret nyert – fogalmaz Lasch (1996). A szakirodalom beszámol arról, hogy a vallásosság megélése során a társas támasz, a valahová tartozás, a másokkal való kapcsolódás kiemelt erőforrás lehet a mindennapok kihívásaival, stresszel való megküzdésben (Fox 1982, Parga-

KÖZELKÉP

ment – Feuille – Burdzy 2011, Stauder 2008), „a vallás, illetve a vallási közösséghez tartozás az elérhető támogató kapcsolatok számát növelheti” (Kézdy et al. 2010: 2). A vallásosság közösségi aspektusában azáltal képes hatást gyakorolni, hogy „hasznos és tartalmas programokban való részvétel mellett intézményi keretrendszerében kötődést, elkötelezettséget biztosít” (Sárik 2016: 60). Ez a pozitív hatás tetten érhető számos interjúalany válaszában is, ahogyan például a 7. és a 11. sz. fogvatartott is megfogalmazta:

„Tulajdonképpen, ami a vallásomat erősíti, az a közösség.” (FT7)

„Azokkal az emberekkel egy közösségbe menni, akik hittestvérek, akik valóban szeretik Jézust, akik valóban kapcsolatban vannak Istennel, aki őszintén imádkoznak.” (FT13)

Thomas és Zaitzow ezt a hatást a bandához, csoporthoz tartozáshoz (gang affiliation) hasonlította, mivel mindkettő olyan szubkultúra formaként jelenik meg, amely elősegíti, hogy a fogvatartott megbirkózzon a bebörtönzés hatására érzett érzelmi izolációval, elszigetelődéssel, emellett elősegíti a szolidaritás érzésének felébredését (Thomas – Zaitzow 2006).

A vallás által nyújtott segítségek közé soroljuk az átkeretezés eszközt, amely szintén több interjúalany válaszában is tetten érhető. Az átkeretezés gondolkodásunk sajátosságát jelenti, ugyanis mindig valamilyen értelmezési keretet használunk az életünkben. A vallásos személyek által használt megküzdési stratégiák egyike a nehéz helyzetek pozitív átértékelése, a támaszkeresés Istenben, amikor a vallásos ember Isten szeretetében és gondoskodásában bíz, ez a magatartás gyakran megjelenik fogvatartottak körében is (Kézdi 2006, Maruna – Wilson – Curran 2006, Said – Butler 2023, Tversky – Kahneman 1981), ahogyan ez tetten érhető például a 7. sz. és a 10. sz. fogvatartottak válaszában is.

„És hogyha nem lett volna vallás, akkor talán még mindig azt a miérteket keresnénk, még mindig ott tartanánk, hogy ugyanúgy, mint az összes többi ember, aki nem vallásos, hogy háborog, panaszkodik [...] Lehet, hogy kéne, de most idebent megkapok mindent, odahaza van minden az otthoniaknak, úgy-hogy jól elvagyok, ők is jól vannak.” (FT7)

„Az ember, amikor lebontja, aztán felépíti magát és akkor megpróbál bizonyos dolgokra ráállni.” (FT10)

A vallásos értelemdadás, átkeretezés hatékonyan működik, ha „a személy Isten szeretetét, akaratát fedezi fel az eseményekben, és hiszi, hogy az események Isten irányítása alatt állnak” – fogalmaz Kézdi (Kézdi 2006: 80), amely megállapítás egybecseng az

KÖZELKÉP

interjúalanyok válaszaival is. Néhány válaszdó megmagyarázhatatlan pozitív élményekről beszélt, a 15. sz. fogvatartott számára Isten szeretete igen intenzív érzékként jelent meg.

„Az a helyzet, hogy nagyon sok olyan élményem volt, például volt olyan, hogy dicsőítettem az Urat többekkel a színpadon és egyszer csak egy nagy forróság és nagy melegség átvárt és úgy elkapott a sírás, hogy a gitárt is majd' el kellett dobnom, nagyon nehezen tudtam visszatartani. És akkor voltunk vagy harmincan vagy huszonötven a gyülekezetben [...] és akkor vagy tizenöt ember ugyanúgy elkezdett sírni meg a pásztor is ugyanúgy könnyezett, hát olyan jó élmény volt, hogy nem azért sírtam merthogy, olyan rossz minden, hanem olyan mintha átölelt volna.” (FT15)

A büntetés utáni élet és a vallásosság kapcsolata

A narratívák elemzésekor arról is szerettünk volna képet kapni, hogy az egyén milyen szerepet prognosztizál a vallásnak az életében, különösen a szabadulás utáni éveit tekintve. A 20. század végén, 21. század elején megszülető szociológiai-kriminológiai kutatások kiemelik a vallás megtartó, bűnmegelőzésre ható erejét, és nemcsak lélektani szempontokat vizsgálva, ahogyan erre fentebb is utaltunk. A vallási tanítások egyes elemei, a rítusok jelentősége, az azonos gondolkodások egymásra hatása jelenik meg a vallásos élet értékelésével kapcsolatos elméletekben (Földvári 2003), a lélektani befolyás mellett a (vallásos) közösség megtartó erejére is reflektálnak ezek a kutatások (Sárik 2016). A közösség nemcsak a börtönfalakon belül képes a fogvatartottat megtartani, és ez a tény kirajzolódni látszik a fenti narratívaelemzésekből is, de a szabadulás után is reménysugárként van jelen az életében. Egyrészt biztosítja a valahova tartozás érzését, az értelmes, értékes programokon való részvétel lehetőségét. A vallásosság, a spiritualitás jelentősége pedig megjelenik az egészségre gyakorolt hatás reflektálásában (például a szerfogyasztás elhagyásában, a depresszióval való megküzdésben), illetve a reziliencia elemeként is. Hosszútávon a vallásos hit képes a személyiség formálására is, a deviáns magatartások átkeretezésében segítséget nyújt, a normakövető magatartás kialakításában segít (Clemmer 1940, 1958), így közvetett módon a bűnisméltésre is befolyása van. Ebben a folyamatban tehát mind a vallás, a hit spirituális oldala, mind pedig a hittel élő közösségek megtartó ereje nagy szerepet vállal (Pargament – Park 1997, Pargament – Brant 1998, Sárik 2016).

A fenti motívumokat kerestük mi is a vallásnak a börtönbüntetés utáni életben vállalt szerepét feltérképezendő. Az általunk elemzett narratívák jelentős részében megjelenik a vallási közösség megtartó ereje, talán ez az a vélekedés, ami a leghangúlyosabban rajzolódik ki a börtönbüntetés utáni életet reflektáló narratívákból.

KÖZELKÉP

Ennek egyrészt oka lehet az is, hogy a hosszú elzárást követően a fogvatartott valamilyen (értékteremtő) kapaszkodót keresve, optimálisnak ítéli meg egy hitközösséghez való tartozás lehetőségét. Ez fakadhat a bűnelkövetés előtti életre visszanyúló, vagy a börtönfalak között tett „fogadalomból” adódó okokból, ahogyan az alábbi fogvatartotti idézetekből is látható:

„Nekem biztos, hogy fog folytatódni a vallásgyakorlat, mert [...] ott van a templom nem messze, két utcára van tőlünk, és folyamatosan, amikor kint voltunk, együtt jártunk a családdal, barátok, ismerősök és még van olyan ismerős, aki még él, kilencvenkét éves és együtt voltam velük gyerekként a templomban. És alig várja, hogy hazamenjek és együtt elmenjünk a templomba. Azt mondta, hogy [...] meg szeretné élni, hogy együtt elmegyünk a templomba.” (FT3)

„Szeretnék gyülekezetet, meg ilyesmit. [E]z egy fogadalom számomra. Ezt 10 éve tettem meg, ha szabadulok, minden vasárnap elmegyek a templomba. Ez egy gyerekkori akármí, hogy anyu nem tudott minket hordani.” (FT16)

A vallásos közösséghez tartozáshoz természetesen hozzákapcsolódik a szolgálatteljesítés iránti igény is. A börtönfalakon belül megélt hit „előnyei” között, korábban láthattuk, erőteljesen jelen van az egyén saját maga fontosságának promotálására vonatkozó szükséglet, az az iránti vágy, hogy ő maga is referenciaszeméllé váljon. Ez megjelenik akár abban a vélekedésben, hogy a hitben az egyén megélheti, hogy Isten számára fontos, illetve konkrét szolgálat esetén ő maga is visszaadhat valamit mindabból, amit a vallástól kapott. Daniel szerint a börtönfalakon belül hivatkozási alappá váló fogvatartottak körében kevésbé fellelhető a reményvesztettség érzése, az öngyilkossági, önsértési szándék (Daniel 2006). Úgy véljük, hogy ennek hatása kiterjedhet a szabadulás utáni életre is.

„Én úgy érzem, hogy meghatározó szerepe lenne a vallási életnek, illetve a hitnek, mert a megfelelő közösség megtalálása után szerintem egy teljesen beilleszkeszhető életet tudnék kialakítani. Tehát a szabadulás utáni életemet én mindenféleképp szolgálattétellel álmodtam..., vagy gondolom is, illetve képzelem el és tervezem, hogy a megfelelő közösséget megtalálva, oda beilleszkedve és tényleg csak akár szolgálatot egy kántori állással, vagy egy valamilyen szereppel betölteni.” (FT4)

Egyes interjúkból a fogvatartottnak az a terve rajzolódik ki, hogy ő – mint börtönviselt – kifejezetten fogvatartottakkal, elkövetőkkel kapcsolatos munkát kíván végezni, mintegy referenciaként állva előttük.

KÖZELKÉP

„Van még egy-két dolog, amit létre szeretnék hozni, [...] nem csak a baptisták keretein belül, hanem pár szervezettel együtt szeretnék dolgozni. A-ékkal is szeretnék összedolgozni, meg Magyarországon a német katolikus gyülekezeti csoportban is. A fogvatartottak, akik már szabadultak, ott egy kicsit nézni, ügyelni rá, hogyan alakul az élet, mit lehetne tenni. Van egy pár dolog.” (FT14)

„[É]n is elmehetnék velük másik börtönbe, rabokhoz, mint hogy ők bejönnek például ide, mert ővelük is van három olyan személy, aki valamilyen bűncselekményért már ült börtönbe’. Letöltötte a bűncselekményét, elvégezték börtön-évek alatt a kurziót, és most ugye, mint szabad civil emberek kurziót végeztek, ugyanúgy mehetnek a büntetés-végrehajtási intézetekbe.” (FT11)

A gyermekekkel, fiatalkorúakkal való bűnmegelőzési munka is sok beszámolóban teret nyer, többek között a 15-ös és 16-os számú fogvatartotti beszámolókból is:

„Valamint most nagyon szívemen viselem az olyan gyermekeknek a sorsát, akik szülők nélkül nőnek fel, vagy mélyszegénységben élnek. Itt a tiszalöki gyermekotthon 4-es számú gyermekotthonnak szoktunk is élelmiszer-, vagy ruhacsomagot küldeni, mikor mit, éppen ahogy összegyűlik, többen is. A gyerekekkel szeretnék majd – ha nem is úgy, hogy a környezetben foglalkozni – hanem úgy szeretnék nekik segíteni, hogy egy kicsit jobb életük legyen.” (FT15)

„[V]annak ezek a 13–14 éves gyerekek, most már nyomják a gurukat sajnos és [...] magam köré gyűjteni őket, [...] ha nem is tudok egy termet bérelni, vagy valami, otthon egy nappaliba, vagy valami..., próbálni elmesélni nekik az én élettörténetemet. Mesélni nekik, hogy én hogy találtam meg valamilyen szinten az Urat, soha az életemben, soha nem olvastam el a Bibliát. A börtönben olvastam el először. Kint sose olvastam volna el. [...] Talán szeretném nekik minden alkalomnál, csak hogy egy igen lehessen. Aztán ezzel, akár ami mondjuk 3 hónap, megismerjék a Bibliát. Ha már csak egy embert érintene meg, már jó lenne.” (FT16)

Az utolsó idézetben kifejezetten jól látható tehát, hogy a hitre, mint bűnmegelőzési lehetőségre is tekintenek az elítéltek, amelynek gyakorlásával a normakövető magatartás elsajátítható. Ezen kívül, amikor a börtönviselt egyén referenciaszeméllé lép elő, az nemcsak a saját magával kapcsolatban kialakított pozitív véleményt erősítheti, hanem megerősített hatást is gyakorolhat a bűnelkövetésbe belesodródni kezdődő fiatal életekben. Ezek a vélekedések fontos értéként jelennek meg a büntetés letöltése utáni élet vizionálásában.

Ugyanakkor egyes beszámolókból az is kiderül, hogy a fogvatartottak számára az is szempont, hogy jó közösségbe kerüljenek: *„nehogy egy ilyen lébec gyülekezetbe’*

KÖZELKÉP

találjam magam” (FT15), és emiatt biztosan segítséget fognak kérni majd a lelkészüktől. Az abbéli félelmek is megfogalmazódnak, hogy mi történik, ha nem fogadja be őket a közösség az ő múltjukkal. Sok esetben nem is a büntetés letöltése okoz nehézséget a fogvatartott számára, hanem annak elképzelése, hogy mi lesz utána. Ebben azonban a hit nagy megtartó erőként van jelen.

„Ezt letudom becsülettel és utána kezdődik a neheze, hogy a kinti életben, hogy tudok majd helytállni. Egy félelmem van, hogy hogy fogok én magamnak olyan hívő közösséget találni, egy gyülekezetet, ahol engem el fognak fogadni. 15 év börtön után nyilván dolgozni fogok, mert nagyon jó szakmám van és az idén érettségizek is, de hogy mennyire ítélező a kinti közösség, ezt nem tudom. Nyilván nem, lehetnek azok, lehet, csak az én félelmem. Majd meglátjuk. Nagyon szeretnék. Kint lesz a neheze, azt tudom, de én helyt fogok állni.” (FT15)

A társadalommal kapcsolatos prekoncepciók néhol eltúlzottként jelennek meg a fogvatartotti narratívákban, ám ezek az „előítéletekkel” szennyezett vélekedések nem segítik a fogvatartottat abban, hogy szabadulása után tiszta lappal induljon. Az alábbi fogvatartotti idézetben kevésbé jelenik meg a vallás jelentősége, annak ellenére, hogy ő az, aki kijelenti, hogy „hát, hogy máshogy lehet megmaradni vallás nélkül most ebben a civilizációban? Szerintem ez nekem kell is, illetve már nem úgy kell, hogy én meg fogom tartani, hanem nem tudom elképzelni a napomat nélküle” (FT10), inkább az attól való félelem, hogy nem fog tudni megfelelően beilleszkedni a társadalomba. Igaz, hogy a lenti elítélt meglehetősen hosszú elzárást tölt a börtönben, tehát nehezen képes jövőt tervezni.

„[I]tt most arról van szó, hogy igenis az embereknek azt kéne megnézni a megbocsátáshoz, hogy az ember az milyen most. Tehát nem azt várom, és sőt én nem várok úgy megbocsátást, nyilván azt se tudnák, sokan nem tudják, hogy mit tettem, meg nem is tudják azokról az emberekről, hogy mit tettek. [...] ha már kijön egy ember a börtönből, akkor már azt mondják, hogy ott egy bűnöző. [...] De amikor én élném azt a kis egyszerű életet, és megenném mondjuk a bundáskenyeret, vagy a rántottát, ezek nagyon egyszerű dolgok, de például 10 éve nem ettem bundáskenyeret. Tehát egy ilyen dologba belegondolva, akkor, hogyha én lemegyek valahova és azt mondják, hogy várjál csak, ez nem most jött ki a börtönből? És kitalál rám valamit, akkor most én mindig egy diktafonnal, illetve mindig egy bekamerázott, mint az autókban a kis kamera, olyannal legyek én is bekamerázva, amikor elmegyek a boltba egy tejért? Csak azért, hogy biztosítsam magam azzal, hogy ne legyek egy olyan utálat tárgya, ami még vissza is hat rám? Mert mondjanak rólam akármit, engem nem érdekel. De viszont, hogyha ok nélkül tesznek valami ilyesmit, akkor az zavarni fog, és ezt a megbocsátást szeretném az emberektől.” (FT10)

KÖZELKÉP

A megbocsátás aktusa talán a hittel élő közösségekben könnyebben, gyorsabban elvárható, mint más közösségekben, az elítéltek talán ilyesfajta nyitottságot is várnak azoktól a csoportoktól, melyekbe szabadulásuk után bekerülnek.

A fenti narratívák némelyikéből kirajzolódik a szolgálat iránti igény, ami kifejezetten a segítő attitűd promotálását helyezi fókuszba. Ezek némelyikében tetten érhető a fenti idézetből is jól látható fogvatartotti szükséglet, mégpedig a börtönviselték és a társadalom közötti híd építésének szükségessége. Hiszen hosszú távon ez is biztosítja azt, hogy a börtönből szabaduló integráns részét képezhesse annak a közösségnek, amelybe visszakerül.

„Én mióta bent vagyok, létrehoztam egy alapítványt, az [...] nevű alapítványt. És én egy olyan csapatot hozok létre, ami hitben él elsősorban, és segíteni fogjuk az elesetteket a börtönben, a börtönhöz közeli embereket, azoknak a családját és a sértetteket, akik sérültek ebbe' a dologba', egy hidat szeretnék építeni a börtönlakók és a társadalom közé, mert nagyon nagy gát van közöttünk, nagyon-nagyon gyűlölnek bennünket.” (FT2)

Érdekes szempontként rajzolódik ki a fogvatartotti beszámolókból a vallásos élet és a munkalehetőség közti összefüggések reflektálása. A fogvatartotti munkáltatás az egyik legerősebb nevelési, korrekciós – tehát reintegrációs – célt szolgáló eszköz (Ivanics 2022, Czenczer – Sztodola 2020), a vallás spirituális és közösségi hatásai is szintén letagadhatatlanok a reintegrációs célokat szem előtt tartva, így a kettő „kombinálása” kézenfekvőnek tűnik. Adott esetben „könnyű” munkalehetőséget (legalábbis a munkakeresés szempontjából egyszerűbb, ha az egyén organikusan kerül egy közösségbe, amely a lelki és anyagi fejlődését egyaránt szolgálja) is jelenthet a fogvatartott számára, így alapvetésnek tűnik, hogy egyes elítéltek a hittel élő közösségekre nemcsak, mint spirituális közösségek tekintenek, hanem munkavégzési lehetőséget is látnak bennük. A munka, amely „megóv a bajtól”, hiszen felelős polgárrá tesz, és a hit gyakorlásának lehetőségeire az alábbi, 14-es fogvatartotti narratíva szolgálat példát az általunk felvett interjúkban.

„Viszont most én aktívabb szeretnék lenni már csak azért is, mert olyan közösségbe fogok visszamenni, [...] olyan helyen fogok dolgozni első pár évemben, ahol egy kicsit aktívabban tudok a hitközösségbe menni. Nemzetközi projekt koordinátorként a baptistákhoz fogok menni itt Magyarországon. Nem hagyhatom el az országot, amíg nem telik le a feltételes és nekem a baptistáknál van egy elhelyezési lehetőségem. Szóval nekem vannak alapjáraton terveim, hogy aktívabban szeretném most már egy kicsit és nem lesodródni, mert az mindig bajba került [sic].” (FT14)

KÖZELKÉP

A praktikus magyarázatokon túl a hit spirituális jelentősége is kirajzolódni látszik az idézetekből. Amikor nincs különösebben ehhez kötődő „érdek”, terv, hanem amikor a fogvatartott önmagának is megfogalmazza, hogy „csak [a hitnek] lesz szerepe, mert nem szeretnék visszakerülni, nem szeretnék úja rálépni arra az útra, amint voltam. Így, hogy megismertem az Urat, kialakult egy olyan istenfélelem, hogy nem lehet más. Nincs más út, csak ez. Nyilván lenne választásom, mert ott a szabad akarat, de én ezt szeretném kizárni, ezt a rosszat, a sátáni oldalt.” (FT15) Ez egyúttal a 2. számú kutatási kérdésünkben felvetett állítás igazolása is, miszerint a hit megélése, a vallásgyakorlásra jelentőségteljes hatást tesz az egyén magatartására és ezen keresztül életkilátásaira is.

A saját élet hasznosságának bizonyítása iránti igény is fellelhető egyes narratívákban, bár kevés az esély bizonyítani – akár az ítélet hossza, akár a betöltött kor miatt – mégis arra vágyik a megkérdezett, hogy ez a lehetőség megadasson neki:

„[B]ízok abban és hiszek benne, hogy nekem még valamit tennem kell. Eddig is mindig megtettem mindent, amit tudtam. Tehát én többezer fiatallal foglalkoztam azért, hogy az igazságért, meg a hazáért is tettem valamit, [...] adjon még nekem lehetőséget, hogy bizonyíthassam azt, hogy tényleg egy hívő ember vagyok.” (FT8)

„A feltámadás emléke. Én abban reménykedek. [...] Mármint nem a szó szerinti feltámadásban, hanem a megújulásban, hogy majd egyszer kimegyek, megújulok, és akkor feltámadok.” (FT9)

Összegzés

Kutatásunk legfőbb célja annak megértése volt, hogyan segíti a fogvatartottakat a vallás a hétköznapi nehézségeivel, kihívásaival való megbirkózásban, milyen meghatározó szerepe lehet a vallásosságnak a lelki egészség megőrzésében. Ezzel összefüggésben vizsgáltuk a börtönbe kerülésük előtti helyzetet, származási családjuk vallásosságát és az önálló életszakasz ilyen jellemzőit, valamint kérdéseket tettünk fel szabadulásuk utáni terveikre is. Jelen tanulmányban a büntetés alatti és a büntetés utáni élet és a vallásosság összefüggéseit elemeztük részletesebben.

A fogvatartottak börtönben folyó életének vizsgálatára vonatkozóan három kutatási kérdést fogalmaztunk meg. Az első kutatási kérdésünk – amely szerint a börtönbüntetés olyan válsághelyzet az egyén életében, amely nyitottá teszi őt a vallási értékrend felé – igazolást nyert. Ez egy összetett jelenség, okai között szerepel a talajvesztés érzete mellett a korábbi tettek valós megbánása is, ahogyan ez az interjúválaszokban is megjelent. A válaszokból megerősítést nyert, hogy a vallásosságnak egyik potenciális ereje a közösségiségében van, a vallásosság megélése során a vala-

KÖZELKÉP

hová tartozás, a másokkal való kapcsolódás kiemelt erőforrás lehet válsághelyzetben, így a mindennapok kihívásaival, stresszel való megküzdésben. A vallásosság közösségi aspektusában intézményi keretrendszerében kötődést, elkötelezettséget biztosít, amely pozitív hatás tetten érhető számos interjúalany válaszában is. (Fox 1982, Pargament – Feuille – Burdzy 2011, Sárík 2016, Stauder 2008) Ebben a kialakult válsághelyzetben nyújt segítséget, továbbá az átkeretezés eszköze, amely szintén több interjúalany válaszában is tetten érhető.

A fogvatartottak beszámoltak arról, ami a szakirodalomban is megjelenik, hogy a krízis során támaszt keresnek és találnak Istenben, mivel egyes eseményekben Isten szeretetét és akaratát vélik felfedezni (Kézdi 2006, Maruna – Wilson – Curran 2006, Said – Butler 2023, Tversky – Kahneman 1981).

Második kutatási kérdésünk szerint a vallásosság befolyásolja az egyén értékrendjét, ezen keresztül a világ jelenségeihez való viszonyulását, ez a befolyásoló szerepe tükröződik az egyén magatartásán és életkilátásain is. Kutatási eredményünk, a felvett interjúk elemzése összecseng az értékrend megváltozására vonatkozó felfogással, ilyen módon igazolhatjuk Sárík arra vonatkozó meglátását, hogy *„önmagában a vallásos aktivitás 'más', speciális lelkiállapotot eredményez, célt ad az életnek, hatást gyakorolhat akként, hogy azokat a pozitív karakterjegyeket fejleszti, amelyek csökkenti a testi és lelki betegségeket”* (Sárík 2016: 66). Az interjúválaszok rámutattak arra, hogy a vallásos felfogás növeli az együttérzésre való képességet és a kontroll érzését, átsegít a nehéz élethelyzeteken, plusz energiával tölti fel az embert, akár egy közeli hozzátartozó halálára is másképp tud tekinteni. A vallás, a valahová tartozás érzése segítheti őket abban, önmegtartóztató életmódot folytassanak, előtérbe kerül a hála, a megbocsátás és az alázat, háttérbe szorul a presztízs.

Harmadik kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy a vallásos fogvatartottak alacsonyabb biztonsági kockázatot jelentenek. Ebben a kutatási kérdésben meghatározott feltételezésünk is igazolást nyert, a vallás hatására a fogvatartottak nagyobb arányban gyakorolnak önuralmat, próbálják meg visszaszerezni a kontrollt életük felett önmaguk megváltoztatásával. A vallás valóban visszatartó erővel bír számukra, az interjúkérdésekre adott válaszokban megjelenik a hit, mint rossz cselekedetektől visszatartó, megtartó erő. Az interjúalanyok narratívái egybecsengenek a kutatók megállapításaival, a vallás gyakorlása türelemre neveli a fogvatartottakat, megnyugtató erővel hat, energiával tölti fel őket, elmondhatjuk, hogy a Biblia olvasása kiegyensúlyozottabbá teszi a személyiség egészét (Lee – Ashton 2012, McCullough – Willoughby 2009). Az interjúalanyok válaszaiban is megjelenik, hogy a vallásosság hozzájárul az érzelmi stabilitáshoz, pozitívan hat a testi, lelki egészségre, a fogvatartottak megpróbálják visszaszerezni a kontrollt életük felett önmaguk megváltoztatásával.

Kutatásunkban arra is kíváncsiak voltunk, mely körülmények hangsúlyosak a fogvatartottak számára, mint kapaszkodók szabadulásuk után. Ezen kérdéskör vizsgálata során két terület fontossága körvonalazódott, a közösség ereje és a munka-

KÖZELKÉP

lehetőség kérdésköre. Az egyik legfontosabb tényező a (vallásos) közösség megtartó ereje (Sárik 2016), amely az általunk elemzett interjúválaszok jelentős részében is tetten érhető, sőt, talán ez az a vélekedés, ami a leghangsúlyosabban rajzolódik ki a börtönbüntetés utáni életet reflektáló narratívákból. A közösség megtartó erejére reflektálva a fogvatartottak válaszaiban megjelenik a szabadulás után valamilyen vallásos közösséghez tartozás igénye, azonban félelmeket is megfogalmaznak, tartanak attól, vajon a közösség befogadja-e őket a múltjukkal. A szabadulás utáni időszakra vonatkozó terveket vizsgálva központi jelentőségű továbbá a vallásos élet és a munkalehetőség közti összefüggések hangsúlyozása. Több interjúalany válaszában is megjelent az az igény, hogy szabadulásuk után ők maguk is referenciaszeméllyé váljanak, terveik között szerepel például kifejezetten fogvatartottakkal, elküvetőkkel való tevékenység, vagy gyermekekkel, fiatalokúakkal való bűnmegelőzési munka végzése.

A fogvatartottak társadalomba történő visszailleszkedésén túlmutatóan az interjú elemzése során a narratívák némelyikéből nemcsak a reintegráció igénye rajzolódik ki, hanem a szolgálat iránti igény is megfogalmazódik, kifejezetten a segítő attitűd előtérbe helyezésével. A példaképként való kiemelkedés, a segítő attitűd megjelenése további megtartó erőként segítheti a fogvatartottakat szabadulás utáni életük alakításában, életkilátásaik legelőnyösebb kifformálásában. Némely fogvatartottnál látható a börtönviselték és a társadalom közötti híd építésének szükségességére vonatkozó szükséglet.

„Én mióta bent vagyok, létrehoztam egy alapítványt, az [...] nevű alapítványt. És én egy olyan csapatot hozok létre, ami hitben él elsősorban, és segíteni fogjuk az elesetteket a börtönben, a börtönhöz közeli embereket, azoknak a családját és a sértetteket, akik sérültek ebbe' a dologba', egy hidat szeretnék építeni a börtönlakók és a társadalom közé, mert nagyon nagy gát van közöttünk, nagyon-nagyon gyűlölnek bennünket.” (FT2)

Véleményünk szerint hosszú távon ez is biztosíthatja azt, hogy a börtönből szabaduló integráns részét képezhesse annak a közösségnek, amelybe visszakerül, amely – lévén egy élhető társadalomban való együttélés alapvető fundamentuma – mindannyiunk közös érdeke.

Irodalom

- Abu-Raiya, H. – Pargament, K. I. (2015): Religious coping among diverse religions: Commonalities and divergences. *Psychology of Religion and Spirituality*, 7(1): 24–33. <https://doi.org/10.1037/a0037652>
- Allport, G. W. (1960): *The individual and his religion: A psychological interpretation*. New York, Macmillan.

KÖZELKÉP

- Babbie, E. (2001): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest.
- Buda B. (2012): Empátia. A beleélés lélektana. Folyamatok, alkalmazás, új szempontok. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest.
- Camp, S. D. – Daggett, D. M. – Kwon, O. – Klein-Saffran, J. (2008): The effect of faith program participation on prison misconduct: The life connections program. *Journal of Criminal Justice*, 36(5): 389–395.
- Clear, T. R. – Sumter, M. T. (2002): Prisoners, prison, and religion: Religion and adjustment to prison. *Journal of Offender Rehabilitation*, 35(3–4): 125–156. https://doi.org/10.1300/J076v35n03_07
- Clear, T. R. – Hardyman, P. L. – Stout, B. – Lucken, K. – Dammer, H. R. (2000): The value of religion in prison: An inmate perspective. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 16(1): 53–74. <https://doi.org/10.1177/1043986200016001004>
- Clear, T. R. – Sumter, M. T. (2002): Prisoners, prison, and religion. *Journal of Offender Rehabilitation*, 35(3): 125–159.
- Clear, T. R. – Hardyman, P. L. – Stout, B. – Lucken, K. – Dammer, H. R. (2000): The value of religion in prison: An inmate perspective. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 16(1): 53–74.
- Clemmer, D. (1940/1958): *The Prison Community*. Rinehart and Co., New York.
- Czenczer O. – Sztodola T. (2020): A biztonsági tiszti munka jogi és szakmai vonatkozásai. NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest.
- Dammer, H. R. (2002): The reasons for religious involvement in the correctional environment. *Journal of Offender Rehabilitation*, 35(3–4): 35–58.
- Daniel, A. E. (2006): Preventing Suicide in Prison: A Collaborative Responsibility of Administrative, Custodial and Clinical Staff. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 34(2): 165–175.
- Denzin, N. K. (1970): *The Research Act*. Aldine, Chicago.
- Denzin, N. K. (2018): *The Qualitative Manifesto: A Call to Arms*. Routledge Education Classic Edition.
- Dezutter, J. – Soenens, B. – Hutsebaut, D. (2006): Religiosity and mental health: A further exploration of the relative importance of religious behaviors vs. religious attitudes. *Personality and Individual Differences*, 40(4): 807–818. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.08.014>
- Emmons, R. A. – Paloutzian, R. F. (2003): Psychology of Religion. *Annual Review of Psychology*, 54(1): 377–402. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145024>
- Fox, J. G. (1982): *Organizational and racial conflict in maximum security prisons*. MA, Lexington Books, Lexington.

KÖZELKÉP

- Fox, J. G. (1982): Organizational and racial conflict in maximum security prisons. Lexington, MA, Lexington Books.
- Fox, K. – Zambrana, K. – Lane, J. (2011): Getting In (And Staying In) When Everyone Else Wants to Get Out: 10 Lessons Learned from Conducting Research with Inmates. *Journal of Criminal Justice Education*, 22(2): 304–327. <https://doi.org/10.1080/10511253.2010.517774>
- Földvári M. (2003): A vallásosság típusai a mai magyar társadalom generációiban. *Szociológiai Szemle*, 13(4): 20–33.
- Gorard, S. (2004): Combining Methods in Educational and Social Research. Open University Press, Berkshire
- Ivanics Zs. (2022): A fogvatartotti munkáltatás szerepe a büntetés-végrehajtásban és a tágabb társadalmi viszonyrendszerben. Doktori disszertáció. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Johnson, B. R. (2004): Religious programs and recidivism among former inmates in prison fellowship programs: A long-term follow-up study. *Justice Quarterly*, 21(2): 329–354.
- Johnson, B. R. – Larson, D. B. – Pitts, T. C. (1997): Religious programs, institutional adjustment, and recidivism among former inmates in prison fellowship programs. *Justice Quarterly*, 14(1): 145–166.
- Jones, R. A. – Schmid, T. (2000). Doing time: Prison experience and identity among firsttime inmates. Greenwich, CT, JAI.
- Kézdy A. – Martos T. – Urbán Sz. – Horváth-Szabó K. (2010): A vallásos attitűdök, a megküzdési módok és a lelki egészség összefüggései serdülő- és fiatal felnőttkorban. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 11(1): 1–16 <https://doi.org/10.1556/Mental.11.2010.1.1> <http://real.mtak.hu/58263/1/mental.11.2010.1.1.pdf> (utolsó letöltés: 2023. 10. 26.)
- Kézdy A. (2006): Krízisek és vallásosság. Hit és élet a felnőttkor küszöbén. Új Ember Kiadó, Budapest.
- Koenig, H. G. – McCullough, M. E. – Larson, D. B. (2001): Handbook of Religion and Health. Oxford University Press, Oxford.
- Kreager, D.A. – Kruttschnitt, C. (2018): Inmate Society in the Era of Mass Incarceration. *Annual Review of Criminology*, 1(1): 261–283. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-032317-092513>
- Lasch, C. (1996): Az önimádat társadalma. Európa, Budapest.
- Lee, K. – Ashton, M. C. (2012): Getting mad and getting even: Agreeableness and Honesty-Humility as predictors of revenge intentions. *Personality and Individual Differences*, 52(5): 596–600. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.12.004>

KÖZELKÉP

- Lehoczki Á. (2020): A reintegrációs tisztviselők munkavégzésének alanyai: a speciális fogvatartotti csoportok jellemzői és egyedi szükségletei, valamint zárt intézeti kezelésük lehetőségei. Nemzeti Közszerológiai Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, Budapest.
- Maruna S. – Wilson L. – Curran K. (2006): Why god is often found behind bars: Prison conversions and the crisis of self-narrative. *Research in Human Development*, 3(2): 161–184. https://doi.org/10.1207/s15427617rhd0302&3_6
- McCullough, M. E. – Willoughby, B. L. B. (2009): Religion, self-regulation, and self-control: Associations, explanations, and implications. *Psychological Bulletin*, 135(1): 69–93. <https://doi.org/10.1037/a0014213>
- Mears, D. P. – Roman, C. G. – Wolff, A. – Buck, J. (2006): Faith-based efforts to improve prisoner reentry: Assessing the logic and evidence. *Journal of Criminal Justice*, 34(1): 351–367.
- Molnár Cs. (2016): Szövegtárolás a gyakorlatban: kézi, géppel támogatott és gépi megoldások. In: Sebők M. (szerk.): *Kvantitatív szövegelemzés és szövegbányászat a politikatudományban*. L'Harmattan, Budapest, 24–38.
- O'Connor, T. P. T. – Perreyclear, M. (2002): Prison religion in action and its influence on offender rehabilitation. *Journal of Offender Rehabilitation*, 35(3–4): 11–33
- Pargament, K. I. – Brant, C. R. (1998): Religion and coping. In: H. G. Koenig (ed.): *Handbook of religion and mental health*. Academic Press 111–128 <https://doi.org/10.1016/B978-012417645-4/50075-4>
- Pargament, K. I. – Park, C. L. (1997): In times of stress: The religion–coping connection. In: Spilka, B. – McIntosh, D. E. (eds.): *The psychology of religion: Theoretical approaches*. Westview Press, 43–53.
- Pargament, K. I. (1997): *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. Guilford Press, New York.
- Pargament, K. I. – Feuille, M. – Burdzy, D. (2011): The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping. *Religions*, 2(1): 51–76. <https://doi.org/10.3390/rel2010051>
- Quina, K. – Garis, A. V. – Stevenson, J. – Garrido, M. – Brown, J. – Richman, R. – Renzi, J. – Fox, J. – Mitchell, K. (2008): Through the Bullet-Proof Glass: Conducting Research in Prison Settings. *Journal of Trauma&Dissociation*, 8(2): 123–39. https://doi.org/10.1300/J229v08n02_08.
- Roman, C. G. – Wolff, A. – Correa, V. – Buck, J. (2007): Assessing intermediate outcomes of a faith-based residential prisoner reentry program. *Research on Social Work Practice*, 17(2): 199–215.

KÖZELKÉP

- Rowell, J. – Rodriguez, A. – Dammer, H. S. (1987): Religion in prison. In: Bosworth, M. (ed.): Encyclopedia of prisons & correctional facilities. London, Sage Publications, 1–7.
- Said, I. – Butler, H. D. (2023): Prison Religion: Exploring the Link Between Pre- and In-prison Experiences to Religious Activity. *Crime & Delinquency*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00111287221143947>
- Sántha K. (2006): Mintavétel a kvalitatív pedagógiai kutatásban. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Sárik E. K. (2016): Vallásosság, értékrend, ifjúság- a kriminológia kontextusában. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/17352/sarik-eszter-phd-2018.pdf> (utolsó letöltés: 2023. 11. 24.)
- Seidman, I. (2002): Az interjú, mint kvalitatív kutatási módszer. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Smit, Marieke (2010): Prisoners and Forgiveness. In: Allers, C. R. – Smit, M. (eds.): Forgiveness in Perspective. Amsterdam, Rodopi, 177–93.
- Stauder A. (2008): Stressz és stresszkezelés szerepe az esélyegyenlőségben. In: Kopp M. (szerk.): Magyar lelkiállapot 2008. Semmelweis Kiadó, Budapest, 10–19.
- Thomas, J. – Zaitzow, B. H. (2006): Conning or conversion? The role of religion in prison coping. *The Prison Journal*, 86(2): 242–259. <https://doi.org/10.1177/0032885506287952>
- Tversky, A. – Kahneman, D. (1981): The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211(4481): 453–458. <https://doi.org/10.1126/science.7455683>
- Weaver, R. D. – Derek, C. (2015) Fresh start: A meta-analysis of aftercare programs for juvenile offenders. *Research on Social Work Practice* 25(2): 201–12.